

ביאורים

המהר"ל ממשיך ומביא הסבר שלישי להבדל בין סיבות החורבן של בתי המקדש. הסבר המתבסס על היחס בין האדם למקדש, יחס אליו הוא כבר רמז בהסבר הקודם. בלימודנו, הסבר זה יתפרש על פני ארבעה ימים. המהר"ל מונה כאן שלושה חלקים לנפש האדם. בהסבר הקודם התייחסנו לחלוקה לגופני, נפשי ושכלי, ככוחות הקיימים באדם. בהסבר זה, מחדד המהר"ל, אלו 'חלקי הנפש' - הכוחות השונים היוצאים מהנפש. נפש האדם אחת. הנפש היא חטיבה עצמאית שמטרתה אחת והיא ליצור קשר עם הקב"ה. היא עושה זאת על ידי כל חלקיה יחד. החלק הגופני, הבא לידי ביטוי במערכת התזונה, האכילה, העיכול וכדומה, במערכת הגדילה בצמיחת הגוף והילודה, דרך יצירת הוולדות. החלק הנפשי, אליו משתייך הרגש ביחס לזולת, חיובי או שלילי, והחלק השכלי, שבו מתבצעים תהליכי החשיבה, הלמידה, הסקת המסקנות והזכירה. המהר"ל מדגיש כאן שני עניינים משלימים. הנפש מחולקת לחלקים שונים, ועם זאת היא נפש אחת. ההבחנה בין החלקים השונים, עוזרת לנו לטפל בכל חלק, כאשר יש צורך בתיקון. בעזרתה אנו יכולים להגדיר יותר את הבעיה ולמצוא דרכי תיקון. עם זאת, הנפש היא אחת, ולכן גם החלקים שאנו 'כביכול' חולקים עם בעלי החיים, צריכים להופיע אצלנו, ברמה אחרת לגמרי. האכילה, הילודה, ואף החיבור הנפשי לברייה אחרת, על אף הדמיון לאותן המערכות אצל בעלי החיים, אצל האדם כל החלקים קשורים זה בזה. מקשר זה גם נובע שאין יכולת לתת לכוחות האחרים פורקן וחופש חסר אחריות. גם עליהם להיות מכוונים על ידי השכל.

המהר"ל מלמד אותנו שהמקדש מקביל לאדם. כמו שבאדם החליט הקב"ה להראות כבודו כך במקדש. הקבלה זו באה לידי ביטוי, גם בדמיון בין חלקי המקדש לבין חלקי האדם. גם במקדש שלושה חלקים, והם מקבילים לחלקי האדם (בזה נרחיב ביום הבא). בעוד החלק העליון, מחנה השכינה המקביל לחלק השכלי, מוצא דמיון גם בהיותו מחולק בעצמו לשלושה חלקים כשלושת הכוחות השונים במוח. דמיון חלקי האדם לחלקי המקדש מלמד אותנו שני דברים. ראשית, הוא מלמד אותנו שיש קדושה לחלקי האדם. יש משמעות רוחנית לכל חלק וחלק. עניין זה מתברר מעובדת היות הנפש אחת, כלומר יצירה חדשה שאינה כנפש בעל החיים כפי שראינו לעיל. שנית, הוא מלמד אותנו על ההשתלשלות הרוחנית, מלמעלה, הקדושה העליונה שתחילתה במקור, הקב"ה, ויורדת שלב אחר שלב מטה, דרך קודש הקודשים, המקדש, הר הבית, ולכל ירושלים - לחיים הטבעיים של כל העם. כך באדם יורדת הקדושה שמקורה בה 'יתברך, לכל חלקיו. כולם קשורים, כל אחד לפי מדרגתו, בקב"ה.

הרחבות

• בלבבי משכן אבנה

היכל הקדש, שהוא מקדש אל ה', מתדמה לגמרי אל היכל האדם. עיקרון זה המקביל בין האדם והמקדש, יסודו במדרש: "ללמדך שהמשכן שקול כנגד כל העולם וכנגד יצירת האדם שהוא עולם קטן" [תנחומא פקודי, ג]. רבי חיים מוולוז'ין הרחיב רעיון זה והסביר שהדמיון שבין המקדש לבין האדם, מרמז על תכליתו הפנימית של המקדש להדריך את האדם כיצד עליו להיות בעצמו כלי הראוי להשראת השכינה: "כי ודאי עיקר עניין הקודש והמקדש ושריית שכינתו יתברך, הוא האדם, שאם יקדש עצמו כראוי בקיום המצוות כולן... אז הוא עצמו המקדש ממש, ובתוכו ה' יתברך שמו... ויש לומר על דרך זה הכתוב "ועשו לי מקדש... ככל אשר אני מראה אותך... וכן תעשו" [שמות כה, ח-ט]... יש לומר גם כן שרוצה לומר, אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כליו רק לרמוז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמכם, שתהיו אתם במעשיכם הרציים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוכם ממש" [נפש החיים א, ד].

לעילוי נשמת שרה רבקה בת יואל ע"ה

המהר"ל המבואר 'קול חי'

ועוד, כי מה שאמרו כי מקדש ראשון חרב על ידי ג' חטאים, ומקדש שני על ידי שנתת חנם, הוא דבר נפלא. דע, כמו שיש 'חלופי נבראים הרבה בעולם, ובחר באדם לעבדו בפרט, והוא נבחר מכל אשר הוא על הארץ, כך המקומות מן העולם הם הרבה בעולם, ובחר במקום אחד מיוחד, הוא המקדש. וכמו שנתן הנשמה אל האדם, שהוא ניצוץ כבודו 'תברו, כך הזריח השם יתברך במקדש את כבודו ואורו. ולפיכך היכל הקדש, שהוא מקדש אל ה', מתדמה לגמרי אל 'היכל האדם', אשר שם כבוד הנשמה. ודבר זה רמזו חכמים זכרונם לברכה גם כן במה שאמרו (ברכות לג, א): כל אדם שיש בו דעת כאלו נבנה בית המקדש בימיו, וזה נתבאר במקום אחר באריכות. ויש בהיכל האדם ג' מחנות, ובכל אחד קדשה, הכח האחד הוא בכבוד, ונקרא כח טבעי, וממנו כחות ידועות, כח הן והמגדל והמוליד, ודבר זה ידוע למי שעין בדברים אלו. מחנה שניה הוא בלב, כח מיוחד, וממנו כחה דברים, דהינו נקימה ונטירה ושנאה וכמה דברים. מחנה שלישית במוח, וממנה המחשבה והזכרון והדעת. ואל זה נמשך צורת המקדש, שהיו גם כן בבית המקדש ג' מחנות: מחנה ישראל, מחנה לוי, מחנה שכינה. מחנה ישראל היא ירושלים, מחנה לוי ה' הר הבית, כי שם נקרא מחנה לוי. מחנה שכינה העזרה והיכל וקדש הקדשים.

ידע, כי במוח יש ג' חדרים³ מחלקים, ששם ג' כחות מחלקים, ואין להאריך בהם, שכבר בארנו אותם בחבור גבורות ה' (פרק כט) אצל וירכבם משה על החמור (שמות ד, ט), עין שם. וכנגד זה מחנה שכינה נחלק לג' חלקים: העזרה, ששם מובח החיצון. והיכל, ששם היה מובח הפנימי, מנורה ושלחן. וקדש הקדשים, ששם היה הארון. אמנם אין הנפש מחלק, ושיניה ג' נפשות לאדם, כמו שהיו חושבים קצת בני אדם, כמו שספר עליהם הרמב"ם זכרונם לברכה בהקדמת הפרקים למסכת אבות. אבל הנפש אחת, רק שמתפרדים ממנה כחות מחלקות, כל אחד ואחד במקומו הראוי לו. והנפש היא כח אחד, רק כי יש כאן ב' בחינות בנפש: הבחינה האחת מצד הכחות של הנפש, שהם ג', והם מחלקים. הבחינה השנייה, מצד הנפש בעצמה, אשר ממנה כל אלו החלקים שהם ג'.

ועוד יש לפרש, מה שאמרו, שמקדש ראשון חרב בגלל ג' חטאים, ומקדש שני חרב בגלל שנתת חנם, והוא דבר נפלא. עליך לדעת, כי כמו שיש הבדל בין הנבראים שברא הקב"ה בעולם, שהאדם נבחר מכל הנבראים כדי לעבדו, כך יש הבדל גם בין המקומות בעולם, ובחר הקב"ה מקום אחד מיוחד, הוא בית המקדש. כמו שבאדם נתן הקב"ה נשמה, שהיא חלק אלוהי, ניצוץ כבודו יתברך, כך המקדש הוא המקום בו מתגלה האור האלוהי בעולם. לכן המקדש, שהוא מקודש לה', דומה להיכל האדם אשר בו שוכנת הנשמה האלוהית. על קשר זה שבין היכל האדם למקדש רמזו חכמים באמרם: כל אדם שיש בו דעת כאילו נבנה בית המקדש בימיו, דבר זה התבאר באריכות בדרך חיים. בהיכל האדם שלוש מחנות, ובכל אחת מהם יש קדושה. המחנה האחד בכבוד, נקרא הכח הטבעי, ונמצאים בו כוחות ידועים, הכח הזון, הכח המגדל והכח המוליד, דבר זה ידוע למי שלמד חכמה זאת. המחנה השני בלב, הוא כח מיוחד, יש בו כמה דברים, נקימה, נטירה, שנאה ועוד כמה דברים. המחנה השלישי במוח, בו המחשבה, הזכרון והדעת. צורת המקדש היא כדוגמת מחנות האדם. בבית המקדש שלוש מחנות, מחנה ישראל, מחנה לוי ומחנה שכינה. מחנה ישראל הוא ירושלים. מחנה לוי ה' הר הבית, ומחנה שכינה העזרה, ההיכל וקודש הקודשים.

במוח ישנם שלושה חדרים³ נפרדים. אין להאריך כאן בענין זה, כבר בארנו זאת בחבור גבורות ה' פרק כ"ט בבאור הפסוק וירכיבם על החמור, עיין שם. כדוגמת חלוקת המוח לשלושה חלקים נחלק מחנה שכינה: העזרה, שם המובח החיצון, מובח העולה. ההיכל שם המובח הפנימי מובח הזהב, המנורה והשלחן. וקודש הקודשים שם הארון. נפש האדם אינה מחולקת, כלומר אין לאדם שלוש נפשות נפרדות, כמחשבת הפילוסופים שהביא הרמב"ם דבריהם בשמונה פרקים, הקדמתו למסכת אבות. הנפש היא אחת, רק שיוצאים ממנה כוחות נפרדים, כל אחד במקום הראוי לו. אם כן יש שתי בחינות בנפש: הבחינה האחת הנפש עצמה, שהיא אחת. הבחינה השנייה כוחות הנפש שהם שלושה.

ג' כוחות באדם וכנגדן ג' מחנות קדושים

שלושה חלקים בנפש האדם האחת, וכנגדם ג' חלקים במחנה שכינה

ביאורים

לאחר שביאר לנו המהר"ל את יחס האדם וחלקי נפשו למקדש וחלקיו, מובן יותר מדוע בית ראשון נחרב בשל שלוש העברות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. המהר"ל אומר ששלושת חלקי הנפש מקבילים לשלושת חלקי המקדש: ירושלים - מחנה ישראל, הר הבית - מחנה לויה, וציון - מחנה כהונה, מחנה שכינה. כבאדם כן בבניין האומה, חלקה שייך לשכלי - המיוצג על ידי הכהנים בני אהרון. אלה קשורים ברמה הכי גבוהה אל הקודש, וכן אֲמוֹנִים על הוראת התורה בעם, כדברי הנביא: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו..." [מלאכי ב, ז]. חלקה שייך לנפשי, שלו שייכים בני לוי. כשם שהנפש ממצעת ומקשרת בין הגוף לשכל, כך שבט לוי ממצע בין עם ישראל לשבט הכהונה, אם על ידי החניה סביב למשכן במדבר, ועם על ידי שמירת המקדש לאורך הדורות. וחלקה שייך לטבעי - הווית החיים הטבעית, המתבטאת בכל עם ישראל, עם ה'.

בתקופת בית ראשון נטמא כל הדור. אלו לא היו חטאים של אדם יחיד. האדם בישראל היה שלם בכוחותיו. הממלכה למערכתיה פעלה בצורה תקינה, אך הכל נטמא. השכינה ששרתה נתנה חיים וקדושה לכל רובדי החיים במקדש ובאדם, אך העם לא השתמש בזה לתכלית הנכונה, כלומר, לשימושים שלהם נתן הקב"ה כוחות לאדם, ובכך ניתק אותם מהקב"ה. את הכוח הטבעי, הצמיחה, הילודה והמשך הדורות, הוא כיוון לתאוותו הבאה לידי ביטוי בזנות ופריצות. בכוח הנפשי - במקום לאחד את הנפשות על ידי אחווה וקישור, פרצה שנאה שגרמה לסכסוך עד כדי שפיכות דמים. הכוח השכלי שנועד ליצור הכרה ודאית בבוא הגיע לקולו על ידי תעייה אחר עבודה זרה.

כאשר העברות הללו היוו תופעה לאומית ולא רק תופעה של יחידים, או אז נפגעה הרמה הבסיסית של האומה, דמות האדם שלה. האומה והמקדש נטמאו, ובשל כך חרב הבית הראשון.

הרחבות

• השראת השכינה במקדש לפי מדרגת ישראל

בית המקדש לישראל, בערך האדם וכחות שלו. ירמיהו הנביא הוכיח את ישראל ערב החורבן: "אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה', היכל ה' המה" [ירמיהו ז, ד]. מסביר זאת המלבי"ם: "אל תחשבו שמצד שהוא היכל ה' ונבנה לשם ה' על ידי כך הוא היכלו, רוצה לומר שעל ידי כך ישכן בו, לא כן, כי "היכל ה' המה", רוצה לומר דרכים ומעלליכם הטובים הם היכל ה', ועל ידם ישכן שם בקדש" [שם]. השראת השכינה בבית המקדש אינה תלויה בעצם בניינו לשם שמים, אלא במעשים הטובים של עם ישראל, ולכן כדי שבית המקדש יעמוד על מכונו, על עם ישראל לשפר את מעשיו.

כתוב במדרש שהחרבת בית המקדש על ידי הגויים דומה לטחינת קמח אחר שכבר נטחן [איכה רבה א, מא]. ביאר זאת רבי חיים מוולוז'ין, שכל כוחם של הגויים לפגוע בבית המקדש נבע מכך שהמעשים הרעים שעשו ישראל הרסו את תוכנו הפנימי של בית המקדש: "כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים, שיהיו יכולים לנגוע שם במעשיהם. רק שבחטאנו נתמעט ותש כביכול גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כך היה להם כוח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש של מטה המכוון כנגד המקדש של מעלה" [נפש החיים א, ד].

מקדש ראשון
נגד כוחות הנפש
ומקדש שני נגד
הנפש בכללה

וכנגד זה היו שני מקדשים: מקדש ראשון, נגד הנפש במה שיש בה כחות מחלקות, והם שלש. אבל בית המקדש שני נגד הנפש בכללה, לא מצד שיש בנפש ג' כחות מחלקות, רק הנפש במה שממנו כל שלש, והוא מקשר ומאחד כל הכחות. וכאשר תדע זה תבין מה שאמר בשביל שהיה בידם ג' עברות אלו: עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, לקר הביא עליהם ג' פּרעָגיוֹת, דְּהֵינּוּ: ציון שדה תחרש, וירושלים לעיים תהיה, והר הבית לכמות יער (מיכה ג, יב). זכר ג' מחנות, דְּהֵינּוּ: ירושלים שהוא מחנה ישראל, והר הבית שהוא מחנה לויה, ציון שהוא מחנה שכינה. וכלם נחרבו מפני ג' עברות אלו. שִׁכְבַּר אֲמֹרנוּ, כי צורת בית המקדש ראשון הוא כנגד צורת היכל האדם, שבו ג' כחות אלו. וידוע כי מן כח טבעי, שהוא בכבוד, יבוא כח התאונה אל המשגל והזנות. ובלב, אשר שם כח הרוחני, ממנו הנקימה והנטירה והאיבה, ולכך מתחדש בזה שפיכות דמים. ובמח, אשר שם המחשבה והדמיון, ומתחדש מזה הטעות אחר עבודה זרה.

ומפני שבזמן שבית המקדש היה קיים היו ישראל במעלה עליונה, והיו דומים לאדם שהוא שלם בנפשו לגמרי. ושלמות הנפש מצד הכחות שלו, לכך חרבן שלו היה פאשר חטאו באלו ג' דברים, אשר הם מתיחסים ודומים אל בית המקדש. וכאשר קבל האדם טמאה, ונטמאו כחות הנפש אשר אֲמֹרנוּ, חרב בית המקדש. כי כבר אֲמֹרנוּ כי בית המקדש לישראל, בערך האדם וכחות שלו, וכאשר נטמאו כחות נפשו, אז גם כן בית המקדש חרב. ובנדאי בית המקדש ראשון יותר בשלמות, לכך היה בית המקדש בערך ובחוס האדם אשר הוא שלם מצד כל הכחות שלו.

כנגד שתי בחינות אלו היו שני מקדשים: מקדש ראשון כנגד כוחות הנפש, שהם שלושה כוחות נפדיים. ובית מקדש שני כנגד הנפש עצמה, שהיא אחת, והיא מאגדת בתוכה את שלושת הכוחות. לכשתדע עניין זה יתברר לך הקשר בין שלושת העבירות: עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים לבין שלושת הפורעניות שבאו עליהם: ציון שדה תחרש, וירושלים לעיים תהיה, והר הבית לבמות יער. הזכיר הנביא מיכה שלוש מחנות: ירושלים, שהיא מחנה ישראל. הר הבית, שהוא מחנה לויה. וציון, שהיא מחנה שכינה. שלושת המחנות נחרבו מפני שלושת העבירות הללו. כבר בארנו, כי צורת בית המקדש הראשון כנגד היכל האדם, שבו שלושה כוחות, שמהם שלושת העבירות. מהכוח הטבעי, שהוא בכבוד, באה התאונה למשגל ולזנות, המביאה לגילוי עריות. בלב נמצא הכוח הרוחני, ממנו הנקימה, הנטירה והשנאה, המביאים לשפיכות דמים. והמוח הוא משכן המחשבה והדמיון, מהם באה הטעיה אחר עבודה זרה.

בזמן בית המקדש הראשון היו בני ישראל במעלה עליונה, לכן היו דומים לאדם שנפשו שלימה לגמרי. השלמות היא כאשר כל הכוחות מצויים באדם בצורה תקינה, וחורבנו כאשר כוחותיו מתקלקלים בשלושת החטאים הללו, שכנגדם צורת בית המקדש. כאשר נטמא האדם בשלושת החטאים, וטימא את שלושת כוחות הנפש שבו, חרב בית המקדש. בית מקדש ראשון היה במעלת שלימות גדולה יותר מאשר בית מקדש שני, לכן בית המקדש הראשון מתייחס אל האדם השלם, וזה כאשר כל אחד משלושת כוחות הנפש מצוי בו בשלמות.

ביאורים

בית המקדש השני חרב בגלל שנאת חינם. בבית המקדש השני מצב העם לא היה בשלמות. הגמרא במסכת יומא [סט:]: מספרת שחכמים ביטלו את יצר העבודה הזרה. גם הנובאה כבר לא הייתה קיימת בתקופת בית שני. משמעות הדבר היא שמעלת הבית הראשון הייתה גדולה. הייתה יכולת להגיע לקשר קרוב מאוד עם הקב"ה, ומנגד אפשר היה להתרחק רחוק ככל האפשר. לעומת זאת, בית שני חסר היה את המעלה הזאת. באנושות בכלל ועם ישראל בפרט לא הורגש הצורך העז בקשר לאלוהות (צורך שעלול להביא גם לעבודה זרה). גם העלייה החלקית מהגולה לא הייתה 'כחומה', דהיינו עם ישראל כולו, מה שהיה עשוי להביא השראת שכינה מלאה.

מעלתו של העם התבטאה בהיותו עם אחד. מצב זה, אומר המהר"ל, אינו כמצב הנפש המעולה בכוחותיה, שבה כל כוח וכוח מופיע בשלמות ומכוון למטרותיו. כוחות הנפש, חלקי העם היו רחוקים משלמות. עם זאת, נשאה עוד מעלה לעם ישראל. מעלתם הייתה כמו מעלת הנפש בהיותה נפש-אחת, שכל חלקיה, על מתכונותיהם השונות וההבדלים הרבים ביניהם, כולם כלולים בחטיבה אחת שנקראת נפש. בהסבר זה נראה שהמהר"ל אינו מתכוון לאחדות חיצונית כפי שניתן היה להבין בפירושים הראשונים. אלו לא כוחות שונים שעובדים בשיתוף פעולה, אלא נפש אחת הבאה לידי ביטוי בצורות שונות. זו המעלה שהייתה לעם ישראל בזמן בית המקדש השני, והיא אבדה בשנאת החינם. השנאה הפרידה את האחדות ששררה, וניכור חל בין איש לרעהו ובין קבוצה לרעותה, ובית המקדש שהיה כנגד הנפש, חרב כיוון שבעם כבר לא הייתה אחדות. אחדות זו היא מהותית, שכן משמעותה אינה רק גשמית. לאחדות יש משמעות רוחנית, הבאה לידי ביטוי בזכות לבית מקדש, על אף שעם ישראל איננו במעלתו הגבוהה. חשוב להעיר שבאחדותה של נפש עם ישראל אי אפשר לפגוע. אמנם הדרגה הרוחנית הנ"ל, תלויה באחדות בפועל, ולכן בהיעדרה, חרב בית המקדש, שהוא הביטוי של דרגה זו.

הרחבות

• חומרת איסור שנאת חינם

שקול שְׁנֵאת חֲנָם נֶגְדַ ג' חֲטָאִים. הסבר נוסף לכך ששנאת חינם שקולה כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, כתב הרשב"א: "באמת שהשנאה כוללת כל עברות, שעל ידי כך יבוא השונא להרוג את הנפש אשר שונא לו מתמול שלשום, וכדי להנקם או להינצל מאויביו ילך אל עם אחר, וזה נגלה ומבואר שהוא אילן נושא כל העבירות" [שו"ת הרשב"א החדשות שסח]. שנאת חינם עלולה להעביר את האדם על דעתו ולגרור אותו למעשים רעים ולעברות חמורות בין אדם לחברו ובין אדם למקום, שכן השונא עלול להזיק או אף לרצוח את חברו. מעשים כאלה גורמים לשונא להתרחק מהחברה ולהתנתק ממנה, והוא עלול בשל כך להתרחק אף מעם ישראל כולו.

חומרתו של איסור שנאת חינם מבואר בדרך אחרת אצל הר"ן: "ושנאת חנם גם כן על דרך זו, שהיא עבירה שמתמיד בה האדם תמיד... מפני זה אמרו רבותינו ז"ל ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, עבודת זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים [יומא ט:]:... ולפי שהנכשל באותן עבירות, אינו נכשל בהם אלא פעם אחת בזמן מרובה, ועון שנאת חנם נכשל האדם תמיד" [דרשות הר"ן, הדרוש העשירי]. חומרת עוון שנאת חינם גדולה משום שאדם ששונא את חברו עלול להתמיד ולשקוע בחטא זה בשונה מחטאים חמורים אחרים שבדרך כלל אינם אלא מעידה חד פעמית.

[מקדש שני כנגד
עצם הנפש, וחרב
בגלל שנאת
חינם שהיא הפך
הנפש]

אָבֵל מִקְדָּשׁ שְׁנֵי, שְׁלֵא הָיָה כֹּךְ בְּמַעְלָה, לֹא הָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שְׁנֵי דוֹמָה לְאָדָם שֶׁהוּא שְׁלֵם מִצַּד כֹּל כַּחוֹתָיו, רַק שֶׁהוּא דוֹמָה לְאָדָם שֵׁישׁ בּו הַנֶּפֶשׁ, 'לֹא בְמֵה שֵׁישׁ לוֹ הַכַּחוֹת הַמְחַלְקִים וְכֹל אֶחָד הוּא בְּמַעְלָתוֹ וּבְשִׁלְמוֹתוֹ, רַק מִצַּד שֵׁישׁ לוֹ הַנֶּפֶשׁ. וּמִפְּנֵי זֶה, כְּמוֹ שֶׁחָרַב מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן עַל יְדֵי ג' אֱלֹו חֲטָאִים, הַמְטַמְּאִים ג' כַּחוֹת שֶׁבְּאָדָם, כֶּךָ חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שְׁנֵי עַל יְדֵי שְׁנֵאת חֲנָם. כִּי הַנֶּפֶשׁ הִפְךָ לוֹ שְׁנֵאת חֲנָם, כִּי הַנֶּפֶשׁ הִיא אֶחָד כְּמוֹ שְׁאֲמַרְנוּ, וְהוּא מְקַשֵּׁר וְכוֹלֵל הַכַּחוֹת כָּלָם. כִּי כַחוֹת הַנֶּפֶשׁ הֵם הַרְבֵּה מְאֹד, וְכֹחַ הַנֶּפֶשׁ כּוֹלֵלָת כָּלָם, וְזֶהוּ עֵצֶם הַנֶּפֶשׁ, שֶׁהוּא כּוֹלֵל כֹּל חֲלָקֵי נֶפֶשׁ אֲשֶׁר הֵם מְחַלְקִים. וּלְפִיכֶךָ שְׁנֵאת חֲנָם, אֲשֶׁר הוּא הַחֲלוּק וְהַפְּרוּד, הוּא הִפְךָ עֵצֶם הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר הוּא אֶחָד, וְהוּא כּוֹלֵל הַכֹּל. וּלְפִיכֶךָ אָמְרוּ (יומא ט, ב) כִּי שֶׁקוֹל שְׁנֵאת חֲנָם נֶגְדַ ג' חֲטָאִים. כִּי שְׁנֵאת חֲנָם מְטַמְּא וּמְחַלְקֵת הַנֶּפֶשׁ בְּכָלָל, אָבֵל ג' עֲבֵרוֹת אֱלֹו מְטַמְּאִים הַחֲלָקִים, כֹּל אֶחָד וְאֶחָד חֲלָק אֶחָד, עַד שֶׁהוּא כְּלוֹ טֵמָא, וְשְׁנֵאת חֲנָם מְטַמְּא הַכֹּל בְּכָלָל, כִּי עֵצֶם הַנֶּפֶשׁ כּוֹלֵל וּמְאֶחָד כֹּל כַּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, וְכֹאֲשֶׁר יֵשׁ כָּאֵן שְׁנֵאתָהּ, הוּא פְּרוּד וְחֲלוּק, וְזֶהוּ כְּנֶגְדַ עֵצֶם הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר הוּא הַקְּשׁוּר אֵל כֹּל הַכַּחוֹת.

אבל מקדש שני, שלא היה כל כך במעלה, מתייחס אל האדם שאינו שלם, על כן הוא מתייחס אל האדם שיש לו נפש, מבלי להתייחס אל כל אחד מכוחות הנפש. מסיבה זו, כשם שבית המקדש הראשון חרב בשלושת העבירות הללו, המטמאות את שלושת כוחות הנפש שבאדם, כך בית המקדש השני חרב בעוון שנאת חינם, כי שנאת חינם היא הניגוד לנפש, לפי שהנפש היא אחת המאחדת בתוכה את הכוחות הנפרדים, אשר הם כוחות רבים, ושנאת חינם היא חילוק ופירוד, ולכן היא ההפך מהנפש אשר היא מאחדת. על כן אמרו חכמים כי שקולה שנאת חינם כנגד שלושת העבירות, כי שנאת חינם מטמאת את עצם הנפש, ושלושת העבירות מטמאים את כוחות הנפש, עד שהנפש כולה נטמאת.

ביאורים

באים אנו לסיום ההסבר השלישי. אם בהסבר הראשון הדגש היה על מעלת המקדש, ובהסבר השני העיסוק היה עם מעלת עם ישראל, הרי שבהסבר השלישי קושר המהר"ל בין האדם למקדש, ובעצם בין מעלת ישראל למעלת המקדש. המקדש הראשון היה קדוש על ידי השכינה ששרתה בו. היו לעם ישראל מלוכה ושלטון עצמאי. היו לו כל התנאים לבניית ממלכה המרוממת את ה' בעולם. הפוטנציאל היה גדול מאוד. עם זאת הניסיונות היו גדולים אף הם, והעם לא עמד בהם, ונכשל. הוא השתמש בכוחותיו בצורה פסולה, וטימא את עצמו ואת המקדש.

בתקופת בית המקדש השני, לא היתה מעלה העליונה כבימי הבית הראשון. במישור הרוחני והשלטוני לא היה פוטנציאל גבוה, וגם המקדש היה רחוק ממעלת בית מקדש ראשון. אמנם היה בעם את הכוח והיכולת לאחדות - להיות אומה מאוחדת בארצה. הייתה בעם אחדות כנפש שכל כוחותיה יוצאים ממקום אחד. אמנם בזה גם היה הקלקול, ועל ידי שנאת החינם שהפרידה את הכוחות שבעם, אבד ונחרב בית המקדש.

ניתן להוסיף ולחדד שבבית ראשון הייתה מוכנות לגילוי כוחות החיים בעוצמתם. כמו שלאדם יש כוחות על ידם יכול הוא להתקדם ולהשתלם, צמיחת הגוף וריבוי התולדות בטהרה, על ידי הכוח הגופני, הפנייה אל הדברים הנכונים על ידי הכוח הנפשי, והפעילות בתורת ה' על ידי הכוח השכלי, כך בבית המקדש הראשון שרתה שכינה בגלוי, היו נביאים בקרב העם והמלכות עמדה על מכוונה. היו להם כוחות רבים ופוטנציאל גדול.

בבית שני, לעומת זאת, היו חסרים כוחות רבים בעם, ואלה שהיו, דלים היו. המלוכה לא הייתה בשיא כוחה, הנבואה נעדרה, והכהונה, כנזכר לעיל לא הייתה בטהרתה כל העת. דומה הדבר לאדם שכוחות נפשו אינם בתוקפם. אמנם, נפש האדם עוד הייתה קיימת והיא נתנה לו ולכוחותיו חיים. כך באומה נשבה רוח חיים. במישור הלאומי עוד הייתה מעלה מסויימת, שעליה היה אפשר לשמור ועל ידה להתקדם. מעלה זו הביאה לבניין המקדש, ולקשר יותר חזק עם הקב"ה. גם יכולת האומה להתעלות באמצעות האחדות נפגעה. העם הפך 'אגודות אגודות', ושנאת החינם הרסה את האמון בין הקבוצות והפרטים.

הרחבות

• שפיכות דמים לשם מצווה

על ידי שְׁנֵאת חַנּוּם. הסבר מחדש על אופייה ומהותה של שנאת חינם שפשתה בתקופת בית שני, כתב הנצי"ב: "הן בשעה שהיינו בארץ הקודש וברשותנו כמעט, בבית שני, נעתם (חשכה) ארץ וחרב הבית וגלה ישראל בסבת מחלוקת הפרושים עם הצדוקים, וגם הסב (נגרם) מחמת שנאת חנם הרבה שפיכות דמים מה שאינו מן הדין. היינו בשעה שראה פרוש שאחד מיקל באיזה דבר, אף על גב שלא היה צדוקי כלל, אלא עשה עבירה, מכל מקום מחמת שנאת חינם היה שופטו לצדוקי שמורידין אותו (שחייב מיתה), ומזה נתרבה שפיכות דמים בהיתר ולשם מצוה בטעות" [שו"ת משיב דבר א, מד]. שנאת חינם בבית שני הייתה גם בין תלמידי חכמים. מתוך שלא העריכו וכיבדו זה את זה, התפרשה כל עֲבָרָה שעבר אחד מהם אצל חבריו ככפירה גמורה. לפיכך התרחקו ממנו, ופעמים אף גרמו למותו מתוך מחשבה שהם עושים בכך מצווה. יש ללמוד מכך שגם כשעושים דברים לשם שמים, צריכות להיות לאדם טהרת הלב ומידות טובות. זאת כדי שלא יטעה ויעשה מעשים שאינם טובים מתוך רצון לעשות טוב.

במקדש ראשון קדושת האדם היתה עליונה, ג' עבירות מבטלים קדושתו

וְהָיָה הַחֲטָא בְּמִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן בְּעִבּוּדָה זָרָה, גְּלוּי עֲרִיזוֹת וּבִשְׁפִיכוֹת דָּמִים, וְאֵילוּ בְּמִקְדָּשׁ שְׁנִי הָיָה הַחֲטָא הֶרְגִיל בָּם שְׁנֵאת חַנּוּם. וְזֶה מְבַאֵר לְמַעְלָה, כִּי בְּמִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן רָאוּי הָיָה לְהֵם דְּקָא הַפְּרִישָׁה מְאֹלוּ הַחֲטָאִים, בְּמָה שֶׁהָיָה מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן בְּיַנְיָהֶם, שֶׁהָיָה קְדוּשׁ בְּקִדְשָׁה אֶלְקִית בְּיוֹתֵר. וְרָאוּי לְאָדָם, אֲשֶׁר הוּא דוֹמֵה לְמִקְדָּשׁ, לְהִיּוֹת קְדוּשׁ וְרַחוּק מִן הַדְּבָרִים הַמְּטַמְּאִים אֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר שׁוֹכֵן בְּמִשְׁכַּן הָאָדָם. וְטַהֲרָתוֹ הוּא עַל יְדֵי ג' דְּבָרִים אֵלוּ, עַל יְדֵי שְׁפֹרֵשׁ מִן עִבּוּדָה זָרָה, גְּלוּי עֲרִיזוֹת, שְׁפִיכוֹת דָּמִים, שְׂבִיזָה נִשְׁאָר הַיֵּכֶל, שֶׁהוּא הָאָדָם שְׂבוּ מִשְׁכַּן נִשְׁמַת הָאָדָם, קְדוּשׁ וְטַהוֹר, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְבַאֵר לְמַעְלָה. וְהִרְאִישׁוּנִים הָיָה הַיֵּצֵר הָרַע מְגַרֵּה בָהֶם, עַד שֶׁהִבִּיא אוֹתָם יֵצֵר הָרַע אֶל אֵלוּ ג' חֲטָאִים, כְּאֲשֶׁר הָיָה מְעַלְתָּם בְּג' דְּבָרִים אֵלוּ, וְכְמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר לְמַעְלָה. לִכְךָ הָיָה הַיֵּצֵר הָרַע מְגַרֵּה בָהֶם, עַד שֶׁהִבִּיא אוֹתָם אֶל אֵלוּ ג' חֲטָאִים, שֶׁהֵם טְמֵאוֹת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ וְהַשְּׂכָל, וּבִזָּה הָיוּ מְטַמְּאִים אֶת הַמִּקְדָּשׁ, שִׁישׁ לוֹ ג' מַחְנוֹת שֶׁל קִדְשָׁה. וּבְמִקְדָּשׁ שְׁנִי, רָאוּי הָיָה לְהֵם הַחֲבוּר וְהַאֲחֻדוֹת, שֶׁכְּבָר הִתְבָּאֵר לְמַעְלָה כִּי הַנֶּפֶשׁ הִזָּה הוּא כַּח אֶחָד, אֶף שִׁיּוֹצְאִים מִמֶּנּוּ כַחוֹת מַחְלָקִים, מִכָּל מְקוֹם כַּח הַנֶּפֶשׁ כּוֹלֵל כָּל הַחֲלָקִיּוֹת, הוּא אֶחָד בְּלִבְדּוֹ, וְזֶה הָיָה מְעַלְתָּם. וְלִכְךָ הָיָה הַיֵּצֵר הָרַע מְגַרֵּה בָהֶם, וְלִפְיָךְ מִקְדָּשׁ שְׁנִי חָרַב עַל יְדֵי שְׁנֵאת חַנּוּם.*

כָּל הַדְּבָר, כִּי אֵלוּ שְׁנֵי דְבָרִים שְׁקוּלִים, הַמִּקְדָּשׁ וְהָאָדָם. כִּי בְהִיכַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּבוֹד ה' זָרַח עָלָיו, וְכָךְ בְּהִיכַל הָאָדָם שׁוֹכֵן כְּבוֹד הַנֶּשְׁמָה, וְיִשְׁיַבְּתָהּ בְּהִיכַלָּה דוֹמֵה לְכְבוֹד ה', כְּדֹאִיתָא בְּפֶרֶק קָמָא דְּבִרְכוֹת (א. כ.): 'הֵינִי חֲמִשָּׁה בְּרָכִי נִפְשִׁי נִפְגַּד מִי אֲמַרְם דּוּד? לֹא אֲמַר דּוּד אֲלֵא כִּנְגַד הַקְּדוּשׁ בְּרוּף הוּא, וְכִנְגַד הַנֶּשְׁמָה, מָה הַנֶּשְׁמָה? וְכוּ'. וְלִכְךָ כְּאֲשֶׁר הָיוּ כָּל כַחוֹת הַנֶּשְׁמָה בְּקִדְשָׁה, וְלֹא הָיוּ מְטַמְּאִין אוֹתָהּ, גַּם כִּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הָיָה שׁוֹכֵן בְּהִיכַל שְׁלוֹ בְּאֶרֶץ בְּקִדְשָׁתָם. וְכֹאֲשֶׁר נְטַמָּא הָאָדָם, אִזּוּ נְטַמָּא מְזָה גַם כִּן הִיכַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְיֵשׁ בִּזָּה רְאִיזוֹת בְּרוּרוֹת, וְאֵין לְהֶאֱרִיךְ בְּמִקְדָּשׁ הִזָּה עוֹד.

הַחֲטָאִים שֶׁגִּרְמוּ לְחֻרְבָן בֵּית רֵאשׁוֹן הָיוּ עִבּוּדָה זָרָה, גְּלוּי עֲרִיזוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים, וְאֵילוּ בְּמִקְדָּשׁ שְׁנִי הָיָה הַחֲטָא שֶׁל שְׁנֵאת חַנּוּם. כְּבָר הִתְבָּאֵר לְמַעְלָה כִּי דוּקָא בְּמִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן הָיָה רָאוּי לְהֵם לְהִתְרַחֵק מִשְׁלוּשֵׁת עֵבִירוֹת אֵלוּ, כִּי מִקְדֵּשׁ רֵאשׁוֹן הָיָה קְדוּשׁ בְּקְדוּשָׁה אֶלּוּקִית עֵלְיוֹנָה. לִכֵּן רָאוּי לְאָדָם, אֲשֶׁר הוּא דוֹמֵה לְמִקְדָּשׁ, לְהִיּוֹת קְדוּשׁ וּמוֹבְדֵל מִהַחֲטָאִים הַמְּטַמְּאִים אֶת הַנֶּפֶשׁ הַשׁוֹכֵנֶת בְּמִשְׁכַּן הָאָדָם. קְדוּשַׁת הָאָדָם וְטַהֲרָתוֹ כְּאֲשֶׁר הוּא מִתְרַחֵק מִשְׁלוּשֵׁת הַעֲבִירוֹת: עִבּוּדָה זָרָה, גְּלוּי עֲרִיזוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים. בְּדוּר בֵּית רֵאשׁוֹן, הָיָה הַיֵּצֵר הָרַע מְתַגַּרֵּה מְאֹד מִפְּנֵי מְעַלְתָּם, עַד שֶׁהִבִּיא אוֹתָם לְחֲטוֹא בְּשְׁלוּשֵׁת הַעֲבִירוֹת, שֶׁהֵן טוֹמְאוֹת כֹּל חֲלָקֵי הָאָדָם, הַגּוּף, הַנֶּפֶשׁ וְהַשְּׂכָל, כְּמוֹ שֶׁהִתְבָּאֵר. בְּשְׁלוּשֵׁת חֲטָאִים אֵלוּ טַמְּאוּ אֶת הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁהֵיוּ בּו שְׁלוֹשׁ מַחְנוֹת קְדוּשָׁה, כְּכַגֵּד שְׁלוּשֵׁת חֲלָקֵי הָאָדָם. בְּמִקְדָּשׁ שְׁנִי הָיָה רָאוּי לְהֵם הַאֲחֻדוֹת, כְּכַגֵּד הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא אֶחָד, וְהִיא כּוֹלֵלַת וּמֵאֲחַדֶּת בְּתוֹכָהּ אֶת כֹּל הַחֲלָקִים, וְהַאֲחֻדוֹת הֵיא מְעַלְתָּם. לִכֵּן הַיֵּצֵר הַתְּגַרֵּה בָהֶם בְּאוֹתָהּ נְקוּדָה שֶׁהִיא מְעַלְתָּם, הַחֲטָא אוֹתָם בְּשְׁנֵאת חַנּוּם, וְחָרַב הַבֵּית הַשְּׁנִי בְּגַלְל שְׁנֵאת חַנּוּם.

כִּלְלוֹ שֶׁל דְּבַר, הַמִּקְדָּשׁ וְהָאָדָם תּוֹאמִים זֶה לְזֶה. בְּהִיכַל ה', בְּמִקְדָּשׁ, כְּבוֹד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זוֹרַח, וְכֵן בְּהִיכַל הָאָדָם שׁוֹכֵנֶת הַנֶּשְׁמָה הַאֶלּוּקִית. מְצִיאוֹת הַנֶּשְׁמָה בְּהִיכַל הָאָדָם דוֹמֵה לְכְבוֹד ה' הַשׁוֹכֵן בְּמִקְדָּשׁ, כְּמוֹ שֶׁמְצָאנוּ בְּדַבְרֵי חֲכָמִים בְּמִסְכַּת בְּרִכוֹת: ¹חֲמִישָׁה פְּסוּקֵי בְּרָכִי נִפְשִׁי כְּכַגֵּד מִי אֲמַרְם דּוּד? לֹא אֲמַרְם אֲלֵא כְּכַגֵּד הַקְּב"ה וְכַגֵּד הַנֶּשְׁמָה, ²מָה הַקְּב"ה מֵלֵא כֹל הָעוֹלָם, אֶף הַנֶּשְׁמָה מֵלֵא אֶת כֹּל הַגּוּף. מָה הַקְּב"ה רוֹאֵה וְאֵינוּ רוֹאֵה, אֶף הַנֶּשְׁמָה רוֹאֵה וְאֵינָה רוֹאֵה. מָה הַקְּב"ה זֵן אֶת כֹּל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ, אֶף הַנֶּשְׁמָה זֵנָה אֶת כֹּל הַגּוּף. מָה הַקְּב"ה טַהוֹר, אֶף הַנֶּשְׁמָה טַהוֹרָה. מָה הַקְּב"ה יוֹשֵׁב בְּחֻדְרֵי חֲדָרִים, אֶף הַנֶּשְׁמָה יוֹשֵׁבֶת בְּחֻדְרֵי חֲדָרִים. תְּבוּא הַנֶּשְׁמָה שִׁישׁ בָּה חֲמִישָׁה דְּבָרִים אֵלוּ, וְתִשְׁבַּח לְמִי שִׁישׁ בּו חֲמִישָׁה דְּבָרִים אֵלוּ. כְּאֲשֶׁר הָיוּ כַחוֹת הַנֶּשְׁמָה בְּקְדוּשָׁה, גַּם הַקְּב"ה הָיָה שׁוֹכֵן בְּהִיכַל אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ. וְכֹאֲשֶׁר נְטַמְּאוּ מִשְׁכַּן הָאָדָם, נְטַמְּאוּ גַם הִיכַל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. לְעַנְיִן זֶה יִשְׁנן רְאִיזוֹת בְּרוּרוֹת, וְאֵין לְהֶאֱרִיךְ בְּמִקְדָּשׁ זֶה עוֹד.

קְדוּשַׁת בְּתִי הַמִּקְדָּשׁ תּוֹאמֹת לְקְדוּשַׁת הָאָדָם

ביאורים

המהר"ל מביא פירוש רביעי ואחרון ליחס בין סיבות החורבן של שני בתי המקדש. בתקופת בית המקדש הראשון, הקשר בין הקב"ה לעם ישראל התבסס על זכותם של שלושת האבות הקדושים. 'זכות אבות', כל המעשים הטובים והפעולות הכבירות שפעלו האבות בעולם.

המהר"ל מבאר לנו שהזכות שהנחיל אברהם לבניו, הייתה פרישותו מן העריות. ומעלתו הייתה גדולה לאין ערוך, כך שגם בשרה אשתו, לא הסתכל. זכותו הגדולה של יצחק אבינו, הייתה במסירת נפשו למצוות הבורא. יותר מכל שאר ציוויי הבורא, הרי שבמוכנותו להיעקב כדבר ה', יצחק אבינו מבטא את הרמה הגבוהה ביותר של התמסרות לקב"ה לבדו. התמסרות זו מהווה אנטיזה מוחלטת לנהייה אחר העבודה הזרה, כיוון שלעומת עובדי העבודה הזרה שמפנים את כוח ההתבטלות והתפילה שבתוכם אל אלילים שונים, מסר יצחק אבינו את כל חייו לאלוהי ישראל. ביעקב הייתה מידה המתנגדת לשפיכות-דמים. טבעו של יעקב אבינו היה הפוך משל עשו הרשע, כפי שהתברר כבר בהיותם בבטנה של רבקה אמנו, שהיו מתרוצצים ומתנגדים זה לזה. עשו היה בטבעו שופך דמים, וכך גם הנחיל לבניו. מובא במדרש שכאשר חיפש הקב"ה למי לתת את התורה, הגיע לבני עשו, והם סרבו לקבלה כיוון שכתוב בה "לא תרצח" [ספרי וזאת הברכה פסקה ב]. כמו כן מבטא יעקב אבינו את ההפך משפיכות הדמים במה שלא מת, ובמה שלא ראה קרי מימיו.

זכות אבות זו, תמה כאשר עם ישראל סטה מדרך אבותיו, וחטא דווקא בעניינים המייחדים את האבות, ובכך הוכיח שאינו ראוי לזכותם.

בבית המקדש השני כבר לא הייתה זכות אבות. אמנם עמד לישראל עצם הקשר עם הבורא. הקב"ה בחר באברהם ובחירה זו שודרגה לברית, לומר שהבחירה איננה רק באברהם אלא גם בזרעו. הקשר שלנו עם הקב"ה הוא כבני-ישראל, בני האבות הקדושים. זהו קשר של 'כלל', שממנו נגזר הקשר של כל פרט ופרט עם הקב"ה. פגיעה במושג 'כלל', פגיעה באחדות של העם, זו פגיעה בקשר עם הקב"ה. מן הראוי לציין, שאי אפשר לפגוע בקשר של הקב"ה לעם ישראל, ובאחדות שלנו כאומה. אף על פי שבגלות, כתוצאה משנאת החינם, נפגעה מאוד ההופעה בפועל של אחדות ישראל, הנקודה המהותית עודה קיימת. היא אף באה לידי ביטוי במקרים מסוימים, האחוה המשותפת לנוכח צרות, ייסורים ורדיפות משונאי עמנו, שאינם מבדילים בין יהודי לרעהו.

הרחבות

• מדרגת האבות ומדרגת ישראל

אֲשֶׁר מְדַרְגֶתֶם בְּיָדָי יוֹתֵר עֲלֵיזָנָה מִן יִשְׂרָאֵל. אף שמדרגתם העצמית של האבות גדולה ממעלת ישראל, עיקרה ותכליתה של מעלה זו אינה אלא בשביל ישראל, כפי שכותב המהר"ל: "שאינן אבות העולם רק אותם שהם התחלה, ומהם נתייסד העולם. לזה תמצא במדרש רבות בפרשת בראשית שקודם שנברא העולם, האבות היו במחשבה להיות נבראים, והיינו הטעם כי האבות הם עיקר העולם שממנו נתייסדו ישראל" [גור אריה בראשית לב, ד]. על פי עיקרון זה מסביר הרב צבי יהודה קוק את הכינוי המיוחד שכינו "זו"ל את יעקב אבינו "הבחיר שבאבות" [בראשית רבה עו, א]: "היחידיות והבחיריות של יעקב אבינו היא במובן זה שביעקב הגיעה לשלשלת האבות אל התכלית. עניינים של האבות הוא להיות אבות, ושליחותם האלוהית היא לגדל בנים, בני ישראל, עם ישראל" [שיחות הרב צבי יהודה בראשית, עמ' 336]. יעקב אבינו מהווה את החוליה המקשרת בין האבות לבנים, ובכך השלים את תכליתם של האבות - להעמיד את דור הבנים.

תכונותיהם של האבות מהוות את היסוד והשורש למידות של הבנים ולתכונותיהם. אי לכך עלינו להשתדל לדבוק במידות של האבות כפי שכותב הרמב"ם: "כי הצור אשר חצבתם ממנו הוא אברהם אביכם, ועל כן לכו בעקבותיו, קבלו עליכם את דתו והידבקו במידותיו, כי טבע המכרה מוכרח להמצא במה שנחצב ממנו" [מורה נבוכים א, טז].

לעילוי נשמת חללי צבא הגנה לישראל ונפגעי פעולות האיבה הי"ד

מקדש ראשון
בזכות האבות,
מקדש שני מכח
כנסת ישראל

אִף כִּי יֵשׁ בְּזֶה עוֹד סוּד נִסְתָּר וְנִעְלָם, לְפָנֶי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן חָרַב עַל אֱלוֹ ג' עֲבָרוֹת, וּמִקְדָּשׁ שֵׁנִי עַל יְדֵי שְׁנָאת חַנּוּם, וְאֶפְרָשׁ אוֹתוֹ בְּרִמְזוֹ, וְתַבִּין אוֹתוֹ. וְזֶה, כִּי מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן הָיָה לָהֶם בְּזִכּוֹת ג' אֲבוֹת הַקְּדוּשִׁים, אֲשֶׁר מְדַרְגֶתֶם בְּיָדָי יוֹתֵר עֲלֵיזָנָה מִן יִשְׂרָאֵל*. וְיִדוּעַ כִּי אֲבָרְהָם זְכוּתוֹ וּמַעֲלָתוֹ פְּרִישׁוֹתוֹ מִן הָעֲרוּהָ, שֶׁהָרִי אָמְרוּ עָלָיו בְּמִסְכַּת בְּבֹא בְּתָרָא (טו), א): 'עֲפָרָא לְפִוּמִיָּה דְאִיּוֹב, שְׁאָמַר (איוב לא, א): וְיָמָה אֲתַבּוֹנֵן עַל בְּתוּלָה, בְּבִדְאֲרִינָא לָא מִסְתַּכַּל, אֲבָל בְּדִידִיָּה מִסְתַּכַּל. וְאֵילוֹ בְּאֲבָרְהָם כְּתִיב (בראשית יב, יא): הִנֵּה נָא יִדְעָתִי כִּי אִשָּׁה יִפֶּת מְרָאָה אֶת, שְׁלֹא נִסְתַּכַּל בָּהּ כָּל יָמָיו. יִצְחָק זְכוּתוֹ הִתְרַחֵקָה מֵעֲבֹדָה זָרָה, שֶׁהָרִי מִסַּר נַפְשׁוֹ לְהִקְרָבָה אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. יַעֲקֹב נִגְדַּ שְׁפִיכוֹת דְּמַיִם, וְדָבַר זֶה יִדוּעַ גַּם כּוּן, כִּי יַעֲקֹב הוּא הַחַיִּים, שֶׁהָרִי יַעֲקֹב אֲבִינוּ לֹא מֵת (תענית ה, ב). וְעוֹד, כִּי הוּא הִפָּךְ עֲשׂוֹ, שֶׁהָיָה אֲדַמּוּנִי (בראשית כה, כה), וְהוּא סִימָן אֱלֹוֵי שִׁיָּהוּהָ שׁוֹפֵךְ דְּמַיִם, יַעֲקֹב הִפְכוֹ מְרַחֵק מִזָּה. וְעוֹד, כִּי יַעֲקֹב לֹא רָאָה קְרִי מִיָּמָיו (יבמות עו, א), וְדָבַר זֶה נִחְשָׁב קִצְתָּ פְּאֵלוֹ שׁוֹפֵךְ דָּם, כִּי רָאוּי וְאֶפְשָׁר הָיָה שִׁיָּהוּהָ נִבְרָא מִמְּנוֹ אָדָם, וְאֵף לְמִזָּה הָיָה יַעֲקֹב מְרַחֵק. וּבֵיִת הַמִּקְדָּשׁ שֵׁנִי שְׁלֹא הָיָה כָּל כֶּף בְּמַעֲלָה, הָיָה נִגְדַּ כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל עֲצָמָם. וְכִבְרָ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרָם לְבִרְכָה (שבת נה, א) כִּי בְּסוּף פְּאֶשֶׁר חָרַב מִקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן, תִּמְהָ זְכוּת אֲבוֹת, וּלְכַף הָיָה מִקְדָּשׁ שֵׁנִי נִגְדַּ יִשְׂרָאֵל בְּעֲצָמָם. וּלְפִיכָף שְׁנָאת חַנּוּם מִבְּטַל כַּח כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּקְרָא כְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל עַל שֵׁם חֲבוּר וְאֶחָדוֹת יִשְׂרָאֵל. וְזֶה אָמְרָם כִּי מִקְדָּשׁ שֵׁנִי חָרַב עַל יְדֵי שְׁנָאת חַנּוּם בְּלִבָּד. וְאֵלוֹ דְּבָרִים נְרָאִים קְלִים, אֲבָל הֵם דְּבָרִים עֲמֻקִּים וְגִדּוּלִים, רְמִזּוֹנוֹ לָהּ פֶּה, וְעַם כִּי הִכַּל שָׂרָשׁ אֶחָד לָהֶם. וּבְחֲבוּר דְּרָךְ הַחַיִּים (פ"ה מ"ט) נִתְבָּאָר יוֹתֵר.

ישנו הסבר נוסף, והוא סוד נסתר, למה חרב בית המקדש הראשון על שלושת העבירות, ובית המקדש השני על שנאת חינם. אפשר זאת ברמז והבן. בית המקדש היה בזכות שלושת האבות הקדושים, שמעלתם בודאי גדולה יותר ממעלת ישראל. ידוע שמעלת אברהם היא הפרישה מהערוה, וכך אמרו עליו החכמים במסכת בבא בתרא, 'עפר לפיו של איוב, ומה אתבונן על בתולה', כלומר באחרות לא היה מסתכל, אבל באשתו הסתכל. ואילו אצל אברהם נאמר: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, שלא הסתכל בה כל ימיו. מעלת יצחק היא התרחקות מעבודה זרה, שהרי מסר נפשו להיות קורבן לפני ה' יתברך. ומעלת יעקב היא היותו הפך שפיכות דמים. דבר זה ידוע, כי יעקב הוא החיים, שהרי יעקב אבינו לא מת. ועוד, שהוא ההפך מעשו, שהיה אדמוני, וזה סימן לשופך דמים, ויעקב שהוא הפכו הוא מנוגד לשפיכות דמים. ועוד שיעקב לא ראה קרי מימיו, וראיית הקרי נחשב קצת כשפיכות דמים, כי ראוי ואפשרי היה שיווצר ממנו אדם, ואף מוקריה היה יעקב מורחק. ובית המקדש השני, שלא היתה מעלתו כמעלת בית המקדש הראשון, היה בזכות כנסת ישראל. וכן אמרו "זו"ל, שלאחר חורבן הבית הראשון תמה זכות אבות, לכן בית המקדש השני אינו בזכות האבות אלא בזכות ישראל עצמם. שנאת חינם מבטלת את כח כנסת ישראל, שהרי הכינוי כנסת ישראל הוא מפני חיבורם ואחדותם, מלשון כינוס, ושנאת חינם מבטלת את אחדותם. דברים אלו נראים פשוטים, אבל הם דברים עמוקים וגדולים, וכתבנו הדברים רק ברמז. בכל אופן כל הדרכים בהן בארנו שורש אחד להן, ובחבור דרך חיים נתבאר יותר.

ביאורים

נוסף לכל ההבדלים בין תקופת בית ראשון לתקופת בית שני, מעלת המקדש, מעלת העם וחטאי, ישנו הבדל משמעותי נוסף והוא משך הגלות. גלות בית ראשון, נמשכה שבעים שנה והדבר היה ידוע מראש. מגלות חורבן בית שני, לעומת זאת, אנו קמים רק בדורות האחרונים אחר כאלפיים שנה. שנים שהתאפיינו בחוסר וודאות אימיתית תחל לזרוח הישועה. הגמרא קושרת את אופי החטא לגילוי הקץ. המהר"ל מביא שני הסברים לכך.

תחילה, מסביר המהר"ל, הגמרא מלמדת אותנו שכך המציאות פועלת וכך צריך לראות ולהבין את ההיסטוריה. במציאות יש התאמה - תוצאת חטא גלוי הוא עונש גלוי, ואילו חטא נסתר - עונש נסתר. בבית ראשון החטאים היו בגלוי. הראשונים חטאו במעשים גלויים וברורים. עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, וקיצם - גלות של שבעים שנה הייתה גלויה גם כן. בבית שני החטא היה נסתר. חז"ל אומרים ששבעה דברים מכוסים מבני אדם ואחד מהם 'אין אדם יודע מה בלבו של חברו' [פסחים נד, ע"ב]. האיבה והשנאה לא היו גלויים. קלקול נסתר כזה מביא עונש נסתר - גלות ללא קץ ידוע.

על הפירוש הראשון מוסיף המהר"ל נדבך נוסף. הדורות הראשונים היו 'חשובים'. מעלתם הייתה גבוהה מכל הדורות האחרונים. אחת הדרכים שבהן זה בא לידי ביטוי היה בכך שדברי ימיהם נכתבו. התנ"ך אוצר את סיפור חייו של עם ישראל מראשית התהוותו עד סוף דורות בית ראשון. חז"ל אף אומרים שהנבואות שנכתבו הינן 'באות לדורות', דהיינו מעשיהם רלוונטיים גם לדורות הבאים. החשיבות הזו מתבטאת גם ברישום חטאיהם וממילא ברישום קיצם. הדורות האחרונים היו חשובים פחות. האחרונים חיו בדור שדרגת חיי האדם פחתה, ובכלל זה דרגת הגילוי של הקשר האלוהי עם האנושות. זו הסיבה שמעשיהם וחטאיהם, וגם העונש הדרוש לתיקונם לא נכתבו, והכל נשאר עלום.

חטאי העם בתקופת בית שני אמנם לא נרשמו, אך אנו סובלים מהם עד ימינו אנו. חז"ל מלמדים אותנו שהיתה בעיה חמורה של שנאת חנם. צצו הרבה סכסוכים חיצוניים שהיו בעצם סימפטום לרעה חולה שפשטה בעם. רעה זו הייתה כה חמורה ועמוקה עד שהצריכה שבירה של כל המערכת, חשבון נפש, זיכרון ותיקון מחודש בכור הגלות עד לגאולה העתידה ובנין בית המקדש, במהרה בימינו אמן.

הרחבות

• אורך הגלות לשם תיקון המידות

האחרונים שלא נתגלה עונם. הסבר ייחודי לדברי חז"ל אלו כתב הרב ליב מינצברג: "בדורו של בית ראשון הגם שכבר הכירו והאמינו בה, אולם עדיין היה העם בתחילת דרכו ולא היו עומדים בדרגה זו שיהיו נתבעים על פנימיות נפשם ודקדוק כוונת לבם, לא נדרש אפוא מאיתם אלא תיקון המעשים וההליכה בדרכי התורה, ומשקלקלו בזה נגזרה עליהם גלות. אך בבית שני כבר עמד העם בדרגה נעלה יותר אשר נדרש מאיתם טוהר פנימי ותיקון המידות, וכאשר נמצא ענין זה בלתי מתוקן למרות שלא פגמו במעשיהם נענשו וגלו מן הארץ. וזה פשרו של מאמר חז"ל 'ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם' כי הראשונים שלא היו נתבעים אלא על מעשיהם הגלויים, אף קצם נתגלה כי לשם תיקון המעשים גרידא אינה נדרשת גלות ארוכה כל כך ולכן אורך גלותם הוקצב מראש. לא כן חורבן בית שני שמאחר ולא נתגלה עונם - אלא בסתר לבם היה, הרי שהגלות הבאה לשם זיכרון וצירוף זה - אין לשער אורך זמנה" [בן מלך, גלות וגאולה, עמ' כד]. חורבן בית שני נגרם כתוצאה מפגמים במערכת המידות ולא כתוצאה מפגמים במעשים. תיקון המידות אורך זמן רב ודורש עבודה נפשית מאומצת, ולכן הגלות שנגזרה אחר חורבן בית שני ארוכה מאוד, עד שיתוקנו המידות של עם ישראל.

וקאמר שם (יומא ט, ב): 'הראשונים שנתגלה עונם, נתגלה קצם. פרוש, הראשונים שנתגלה חטאם, מפני שהראשונים עקר חטאם שהיו נמשכים אחר יצרם לעשות פעולות רעות בגלוי, ולפיכך ענש שלהם נתגלה, וכן קצם גם כן נתגלה. אבל האחרונים שלא נתגלה עונם, מפני שעקר עונם בלב, שהוא בנסתר, ולכך לא נתגלה עונם, מפני שהוא דבר נסתר, לכן לא נתגלה קצם גם כן, ונשאר קצם נסתר ונעלם.

ועוד יש פרוש בזה, לפי שכל ענין הראשונים לפי מעלתם היה בהתרשמות יותר, לכן כל מעשה הראשונים נרשם, ולא נרשם דבר מן האחרונים. וזה שכל דבר שהוא חשוב, כל ענינו נרשם לפי חשיבותו, לכן חטא הראשונים נרשם בעולם, ונרשם גם כן בכתיבה. ומאחר שכל ענין הראשונים בהתרשמות, גם כן קצם נתגלה ונתרשם. אבל ענין האחרונים אינו בהתרשמות בעולם, שאינן חשובים כל כך, ולפיכך אין קצם נרשם, אבל הוא מן הענינים הנעלמים. ודבר זה ענין עמוק מאד, ואין להאריך בזה עוד, וזה נכון.

הראשונים היו במעלה לכן נרשם קצם

חטא הראשונים במעשים גלויים, לכן נתגלה קיצם, חטא האחרונים בלב ולכן נסתר קיצם

עוד אמרו חכמים שם במסכת יומא, הראשונים, 'דור חורבן בית ראשון, שגילה הנביא את עוונם, גילה גם את קץ גלותם, שבעים שנה. פירוש דבריהם, עיקר חטאם של הראשונים היה, שהלכו אחר יצר הרע לעשות מעשים רעים בגלוי, לכן גם עונשם וגם קץ גלותם גלוי. אבל האחרונים, דור חורבן בית שני, שלא נתגלה עונם, מפני שעיקר חטאם היה בלב, שהוא בנסתר, לכן לא נתגלה סוף גלותם, ונשאר קץ גלותם דבר סתום ונעלם.

יש עוד פירוש לענין זה. חטא הראשונים היה לפי מעלתם, ומכיוון שהיו אנשי מעלה, חטאם עשה רושם גדול, וכל דבר שעושה רושם נכתב. ואילו דורות אחרונים, שלא היו במעלה כל כך, גם מעשיהם לא עשו רושם, ולכן לא נכתבו. מכיוון שכל עניני הראשונים עשו רושם בעולם, לכן נכתב על ידי הנביאים חטאם וקץ גלותם. אבל האחרונים שמעשיהם לא עשו רושם בעולם, מפני שלא היו חשובים כל כך, לכן גם קץ גלותם לא נכתב, אלא הוא מן הדברים הנעלמים. רעיון זה עמוק מאוד ואמיתי, ואין להאריך בו עוד.

הקדמה

פרק זה - העשירי, והפרק שאחרי, הם מהפרקים היסודיים והמפורסמים בכתביו של המהר"ל. בפרקים אלו הוא משרטט קווי יסוד מהותיים בתפקידו של עם ישראל, בחירתו ונצחיותו.

תהפוכות רבות ואירועים רבים עברו על עם ישראל מאז שנולד: יציאת מצרים, מתן תורה, כיבוש ארץ ישראל, בניין המקדש, גלויות, גאולה ועוד. כשעם עובר כל כך הרבה תהפוכות ותמורות, חשוב ללמוד היטב את היסודות המהותיים שלו, ובכך להתייחס נכון למקום שלו בעולם, ולהבין היטב את התהליכים העוברים עליו.

בפרק זה המהר"ל מתייחס לעניינם של עם ישראל בתור אלה שעומדים במרכז העולם, ותפקידם לרומם אותו ולהוביל אותו אל עבר המגמה שלשמה הוא נוצר. הוא מסביר שהקב"ה שיתף את שמו עם ישראל, ומכוח זה הם ממשיכים לתפוס מקום מרכזי על בימת ההיסטוריה על אף כל התמורות והשינויים העוברים עליהם, ועל אף כל העליות והירידות הרוחניות והגשמיות שהם חווים. עם ישראל הוא היסוד העיקרי של העולם ומהווה חלק בלתי נפרד ממנו, עד כדי כך שלא תתכן כלל מציאות של ביטולו.

הלימוד והעיון בפרק זה שופך אור חדש על גודל תפקידנו כעם, ועל מרכזיותה של עבודת ה' שלנו. הוא גורם לנו להבין לעומק מי אנו באמת ומה גדולה האחריות המוטלת על כתפנו.

ביאורים

במהלך ההיסטוריה היו לעם ישראל תקופות שונות של קשיים והתמודדויות מורכבות. העם האלוהי והמיוחד הזה, עם ישראל, סבל מהתנכלויות חוזרות ונשנות, ששיאן באינקוויזיציה ובשוואה האיומה. לא מצאנו סבל חריף וקשה כזה אצל עמים אחרים.

עובדה מצערת זו, עלולה להביא אותנו לידי מחשבה שה' עזב אותנו, ובחר באומה אחרת במקומנו. העם הנבחר צריך להצליח גם מבחינה חומרית, וכשזה לא קורה יש לתמוה על כך.

המהר"ל שולל אפשרות זאת בהבאת ראיות מכמה מישורים שונים: מישור ההיגיון והראיה השכלית, המישור המציאותי, כפי שניכר בצורה מוחשית, ומדברי הנביאים, על פי מה שנמסר לנו מנביאי האומה לאורך הדורות.

ניתן לחשוב שהבחירה בעם ישראל הייתה על רקע מעשיו הטובים. כביכול, הקב"ה סקר את אומות העולם ובחר את האומה שתציג את דברו בצורה הטובה ביותר. המהר"ל כאן הופך את המבט.

בפרק ג' הסביר המהר"ל שאף-על-פי שאנו רואים בעולם כוחות שמתנגדים וסותרים זה את זה, לעולם ישנה מגמה אחת. הכוחות משלימים ובוניים את המגמה הזו. אותה מגמה נקראת 'ראשית' - היא הבריאה שברא ה', והיא עם ישראל - כפי שאמר ירמיהו [ב, ג] 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה'. ישראל הם הקודש של העולם, הם אחראים על יישום המגמה של הקב"ה. כלומר, הקב"ה לא בחר בעם ישראל מתוך מבחר אומות, אלא יצר אותם. אי לכך, לא ייתכן שהוא יחליף אותם באומה אחרת. כל המציאות כולה נגזרה ונבראה בהתאם לעם ישראל שהוא הראש והיסוד של העולם כולו, ולכן לא ייתכן שאומה אחרת תחליף אותו.

בשונה מהייחוד של עם ישראל, ישנה ייחודיות הפוכה באומות העולם, והיא האומה הנקראת עמלק. ייחודו של עמלק הוא בעובדה שהוא ראשיתם של הגויים המתנכלים לעם ישראל, ותכונותיו הפוכות ושונות מתכונותיו של עם ישראל הנקרא קודש וראשית לה'. מכך ניתן ללמוד שגם הרדיפות שחוה עם ישראל אינן ב'טעות', אלא חלק מתכנית בריאת העולם.

פרק י

נושא הפרק: עם ישראל שייך לקב"ה גם בגלותם

כאשר האדם שומע 'הדברים אשר הגיעו לעם ה', אשר לא הגיע לשום אמה בעולם, ו'רוב הצרות אשר באו עליהם, והשפלות היתרה אשר הם ירודים עד עפר ויותר מזוה, ויתרהרהר במחשבתך באולי הוא יתברך עזב אותם, והם אליו כאמה אחרת חס ושלום, ו'יותר פחות מהם, 'כאשר הם ירודים אל הכל. אל יבוא בהרהור לבך ובמחשבתך דבר כמו זה, כי מתייב הדעת והשכל שאינו קר, וגם 'המוחש לא יקבל זה, גם משה עבדו הנאמן וכל עבדיו הנביאים לא העידו עליהם קר.

והנה מתייב זה הדעת והשכל בראיות מופתיות מחיבים מוכרחים, עד שכל אדם בן דעת יראה לפניו דבר זה יותר משמש בצרהים. וזה, כי מן הדברים אשר נתבאר לך בפסקים הקודמים (בפרק ג), מסדר השתלשלות הרבוי מן האחד, ובארנו לך במופת ברור, כי אי אפשר רק שיש בבריאה דבר שהוא ראשית, שהוא קדש וראשית אל הרבוי אשר הוא אחריו, וכמו שהתבאר למעלה. ואם לא כן, היה קשה אף יבוא הרבוי מן השם יתברך אשר הוא אחד, וכמו שנתבאר למעלה. לך אי אפשר רק שתהיה אמה אחת יחידה, והיא ראשית הרבוי מן האמות בעולם. ואם לא כן, היה הספק הזה עומד במקומו, מאיזה צד יבוא הרבוי מן הסבה הראשונה, שהסבה הראשונה היא אחת. אבל האמה הזאת היחידה הם ישראל, שהם אמה אחת יחידה נקראת ראשית, וכדכתיב (ירמיה ב. ג): 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. ואמר הכתוב כי האמה הזאת קדש, שהיא אל השם יתברך מפני שהיא ראשית לכל האמות, והדבר שהוא ראשית הוא אל השם יתברך. והראשית הזה הוא אחד, כמו שהתבאר למעלה. ולפיכך הם קדש לה', והם ראשית תבואתו, ושאר האמות הם תוספת, ומזה הצד הוא הרבוי.

אבל מה שכתוב (במדבר כד. ט): 'ראשית גוים עמלק, אין זה שהוא ראשית תבואתו של השם יתברך, ז'ק ראשית גוים. ורצה לומר, כי 'במה שהגוים הם מחלקים מן ישראל, לדבר הזה עמלק הוא ראשית, כי הוא יותר מחלק ומבדל מן ישראל משאר אמות, כמו שידוע.

כאשר האדם שומע על 'הצרות שהגיעו לעם ישראל, צרות שלא הגיעו כמותן לשום עם בעולם - הן בכמותן, כי רוב צרות באו עליהם, והן באיכותן, שמצבם שפל והם ירודים עד עפר ואף למטה מזה - עלול האדם לחשוב אולי עזב השם אותם, ויחסו אליהם כאל שאר האומות, ואולי אף פחות מזה, 'שהרי הם שפלים בפני כל האומות. אין לאדם לחשוב כך, כי השכל מכריחנו להודות שאין מחשבה זו נכונה, ואף 'המציאות המוחשת מעידה שאין דבר זה נכון, וגם משה, עבד ה' הנאמן, ושאר עבדיו הנביאים לא העידו כך על עם ישראל.

השכל מחייב דבר זה, ויש לכך ראיות הגיוניות ברורות ומוחלטות, עד שכל אדם בן דעת יראה דבר זה כדבר ברור, יותר מאשר ברורה מציאות השמש בצרהים. כי בפרק ג התבאר, שהריבוי המצוי בעולם, ואף הניגודים שאנו מוצאים בנבראים, הכל נובע מהבורא האחד. בארנו שם, שיש בבריאה נברא אחד שהוא ראשית, והוא קודם לכל הנבראים, והריבוי הוא תוספת הנדרשת לראשית זו. אם לא נאמר כן היה קשה, כיצד מהאחד ימצא בעולם ריבוי דברים, ואף דברים שהם מנוגדים זה לזה. לכן הכרח הוא שתהיה אומה אחת בין האומות, שהיא ראשית לשאר האומות, שאם לא כן תחזור השאלה, כיצד יתכן ריבוי מהבורא האחד. האומה היחידה שהיא ראשית היא ישראל, שהם האומה שנקראה ראשית, כמו שנאמר: קודש ישראל לה' ראשית תבואתו. נקראה האומה הזו קודש, מפני שהיא מיוחדת לקב"ה. היא מיוחדת מפני שהיא ראשית, כי כל ראשית מתייחס באופן ישיר לבורא. הראשית היא אחת, לכן הם קודש, ושאר האומות הם תוספת לראשית ומכאן הריבוי.

אין קושיה ממה שנאמר: ראשית גוים עמלק, כי אין המשמעות שהם ראשית אצל הבורא יתברך, אלא שהם ראשית הגוים. כלומר, הגויים מובדלים ושונים מעם ישראל, ולעניין זה עמלק הוא הראשית, כי אין שהם הראשית לשוני ולפירוד מעם ישראל, כי הוא נבדל מישראל יותר מאשר שאר האומות, כמו שידוע.

[רק - אלא.]

אין להעלות על הדעת שה' עזב את ישראל

ישראל הם הראשית

עמלק ראשית גוים ולא ראשית ביחס אל הקב"ה